

ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΣΥΓΓΕΝΕΙΑΣ

- **Ενότητα 9 (Μέρος II Έννοιες και πρακτικές):**
Μητρότητα, πατρότητα και αναπαραγωγή

Βενετία Καντσά

Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Άδειες Χρήσης

- ▶ Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- ▶ Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο την αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
Πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Στόχοι ενότητας

- Παρουσίαση του ανθρωπολογικού ενδιαφέροντος για τα ζητήματα της αναπαραγωγής.
- Η ανθρωπολογική ενασχόληση με τη μητρότητα και τη πατρότητα.

Περιγραφή ενότητας

- «Βιολογική» και «κοινωνική» γονεϊκότητα
- Μητρότητα
- Πατρότητα
- Συμπερασματικά

«Βιολογική» και «κοινωνική» γονεϊκότητα

Τι είναι η συγγένεια;

Η συγγένεια και η οικογένεια μπορούν να ειδωθούν με όρους ηθικών υποχρεώσεων και δικαιωμάτων. Ποιος πρέπει να ταΐζει ποιόν; Ποιος έχει δικαίωμα σε ποιανού την αναπαραγωγική λειτουργία; Ποιος κληρονομεί από ποιόν; Ποιος πρέπει να φροντίζει για ποιόν σε μεγάλη ηλικία και ποιος μεριμνά για τις τελετουργίες θανάτου;

Υπάρχουν συνήθως και οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές υποχρεώσεις και σε πιο απομακρυσμένους συγγενείς.

Και τέλος υπάρχει το ταμπού της αιμομιξίας και οι κανόνες εξωγαμίας με αναφορά συγκεκριμένες κατηγορίες συγγενών.

Στις περισσότερες κοινωνίες υπάρχει η προσδοκία ότι αυτοί οι οποίοι εξασκούν αυτά τα δικαιώματα και υποχρεώσεις είναι συνήθως και φυσιολογικά συνδεδεμένοι μεταξύ τους.

Σε πολλές κοινωνίες αυτή η σύνδεση προέρχεται καταρχήν από το ένα δόγμα μεταφοράς της ουσίας από τον γονέα στο παιδί και/ή την ιδέα ότι το παιδί είναι φτιαγμένο από τέτοιες γονικές ουσίες.

Ωστόσο, η φύση της σύνδεσης ανάμεσα στις ιδέες περί βιολογίας και τους κοινωνικούς θεσμούς είναι αντικείμενο έντονης αντιπαράθεσης.

«Βιολογική» και «κοινωνική» συγγένεια

- ▶ Συνήθως αντιλαμβανόμαστε τις συγγενικές σχέσεις, που βασίζονται στο «αίμα», ως φυσικές και αναλλοίωτες· συνεπάγονται δε διάχυτες υποχρεώσεις αλληλεγγύης. Αντιτίθενται στις σχέσεις «αγχιστείας» (in-law) -δηλαδή, τυχαίες και νομικές σχέσεις που επιβάλλονται από το συμβόλαιο γάμου.
- ▶ Ο Schneider (1972) έχει ισχυριστεί ότι αυτό το συμβολικό σύστημα έχει μόνο έμμεση σχέση με το σεξ και την αναπαραγωγή, και ότι άλλοι λαοί μπορεί να έχουν διαμορφώσει αρκετά διαφορετικές εννοιολογήσεις στον τομέα της συγγένειας, οι οποίες και αυτές μόνο έμμεσα συνδέονται με τις σχέσεις που θεωρείται ότι προκύπτουν από τη βιολογική γονική ιδιότητα.»
- ▶ Άρα, η συγγένεια γίνεται αντιληπτή διαπολιτισμικά, όχι γιατί έχει ένα μοναδικό προσδιοριστικό χαρακτηριστικό σε όλες τις κοινωνίες, αλλά γιατί παρόμοια χαρακτηριστικά συναντιούνται σε κάθε κοινωνία. Ωστόσο, δεν έχουν την ίδια σημασία παντού. Δεν υπάρχει κανείς λόγος να υποθέσουμε ότι οι Αβοριγίνες της Αυστραλίας, οι Βεδουίνοι νομάδες και οι Κινέζοι χωρικοί έχουν τις ίδιες αντιλήψεις με μας για την αναπαραγωγή.

Η γονεϊκότητα ως κοινωνική και πολιτισμική κατασκευή

- ▶ Απαλλαγμένη, λοιπόν, από την ταύτισή της με τη βιολογία η γονεϊκότητα είναι παντού και πάντοτε κοινωνική και πολιτισμική κατασκευή ανεξάρτητα ποια δεδομένα αναπαραγωγής βρίσκονται πίσω από την ποικιλότητα των συστημάτων συγγένειας.

Μητρότητα

Εννοιολογήσεις της μητρότητας

Το ζήτημα των εννοιολογήσεων της μητρότητας έχει απασχολήσει ιδιαίτερα όσους ασχολούνται με ζητήματα οικογένειας, συγγένειας και φύλου και αυτό γιατί η μητρότητα τείνει συχνά να παρουσιάζεται ως «φυσική», οικουμενική και αναπόδραστη.

Θεωρήθηκε, επίσης, ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες της έμφυλης διαφοροποίησης.

Ιστορικές και διαπολιτισμικές προσεγγίσεις της μητρότητας

- ▶ Ωστόσο, ιστορικές και διαπολιτισμικές αναλύσεις έδειξαν μια στενή διαπλοκή των γηγενών αντιλήψεων σχετικά με την ανθρώπινη βιολογία και των κοινωνικο-πολιτισμικών και ιστορικών πλαισίων όπου αυτές αναδύονται, και κατέδειξαν όχι μόνο την ποικιλότητα αλλά και τους πολλαπλούς τρόπους με τους οποίους οι γυναίκες ιδιοποιούνται ορισμούς της μητρότητας για να πετύχουν προσωπικούς και συλλογικούς στόχους (Ginsburg και Rapp 1991).
- ▶ Στα πλαίσια αυτά το ενδιαφέρον δεν επικεντρώθηκε μόνο στο θέμα της πολιτισμικής διαφοροποίησης, των τρόπων, δηλαδή, με τους οποίους οι γυναίκες επιτελούν το ρόλο τους ως μητέρες σε συγκεκριμένους πολιτισμούς, αλλά εστίασε στη διερεύνηση της σχέσης ανάμεσα στις κατηγορίες «γυναίκα» και «μητέρα», πώς οι «γυναίκες» σε κάθε πολιτισμό συνδέονται με συμπεριφορές που σχετίζονται με τη μητρότητα, όπως είναι η γονιμότητα, η μητρική αγάπη, η φροντίδα, η αναπαραγωγή (Moore 1988 :25).

Η ανθρωπολογική μελέτη της μητρότητας

- ▶ Σήμερα οι αναλύσεις για τη μητρότητα δεν εστιάζονται μόνο στις έμφυλες διαστάσεις της ή/και στη σημασία της για τη μελέτη των συγγενικών σχέσεων, αλλά ενδιαφέρονται ανάμεσα σε άλλα για την έντονα πολιτική φύση της αναπαραγωγής και της σχετικής έρευνας, τον έλεγχο και την κατανομή της γνώσης και των πρακτικών που την αφορούν, την εμπλοκή και συνδιαπλοκή των τεχνολογιών με ευρύτερα κοινωνικά, πολιτικά και οικονομικά συστήματα (Rapp 1991, Stolcke 1994, Ginsburg και Rapp (επιμ.) 1995), τις κατηγοριοποιήσεις των γονιών ως κατάλληλοι για την γονική ιδιότητα ή όχι ανάλογα με την ηλικία, τη φυλή, την τάξη, την εθνικότητα, το φύλο, τη σεξουαλική προτίμηση (Ragone & Twine (επιμ.) 2000).
- ▶ Τα σχετικά κείμενα τονίζουν την ιεραρχική οργάνωση της αναπαραγωγικής υγείας, της αναπαραγωγής, των εμπειριών της γέννησης, των παιδιών και της ανατροφής, περιγράφουν σχέσεις εξουσίας με τις οποίες επιτρέπεται σε ορισμένες κατηγορίες υποκειμένων να αναπαράγουν και να ανατρέφουν παιδιά ενώ αποκλείουν άλλες, και εστιάζουν στην «προσεκτική περιγραφή των διαδικασιών εκείνων με τις οποίες διαπλέκονται ο συμβιβασμός με την αντίθεση απέναντι στους κυρίαρχους λόγους» (Ginsburg και Rapp 1995 :11).

Πατρότητα

Ιστορικές και πολιτισμικές προσεγγίσεις της πατρότητας

- ▶ Σε διαφορετικές κοινωνίες και σε διαφορετικές ιστορικές στιγμές όχι μόνο η έννοια της μητρότητας αλλά και εκείνη της πατρότητας συνδέονται με άλλα χαρακτηριστικά, ιδιότητες και συμπεριφορές.
- ▶ Έτσι, για παράδειγμα, πριν από τον δέκατο ένατο αιώνα, οι άνθρωποι πίστευαν ότι οι πατέρες πρέπει να έχουν μια εξίσου σημαντική συμμετοχή στην ανατροφή των παιδιών, όπως και οι μητέρες. Ταυτόχρονα, ο ρόλος του πατέρα είχε –όπως άλλωστε και ο ρόλος της μητέρας- περισσότερο κοινωνική σημασία παρά βιολογική. Το να είναι κανείς πατέρας σήμαινε πολύ περισσότερα από το να αποκτήσει απλά ένα παιδί. Σήμαινε ότι έπρεπε να επωμισθεί ένα σύνολο υποχρεώσεων όπως τη συντήρηση του νοικοκυριού, τη φιλοξενία και την ανατροφή των παιδιών, όπως επίσης τη συμμετοχή στα διάφορα καθήκοντα μαζί με άλλους άντρες.
- ▶ Εθνογραφικά στοιχεία από άλλες κοινωνίες φανερώνουν μία πολύ μεγάλη ποικιλία αναφορικά με το ποιος θεωρείται «πατέρας», τι σημαίνει η έννοια αυτή, ποιες πρακτικές, αντιλήψεις, στάσεις, συμπεριφορές και συμβολισμοί συνδέονται μαζί της.

Αλλαγές στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες

- ▶ Αλλά και στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες τα τελευταία χρόνια έχουν σημειωθεί σημαντικές αλλαγές στην έννοια της πατρότητας. Το αστικό κέντρο και η βιομηχανική οικονομία δημιουργούν καινούργιες κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες. Το αποτέλεσμα είναι μια σταδιακή αλλαγή των ρόλων μέσα στην οικογένεια. Μέχρι πριν μερικές δεκαετίες η ανάλυση της σύγχρονης πυρηνικής οικογένειας στηριζόταν σε μεγάλο βαθμό στις αναλύσεις του Talcott Parsons ο οποίος μελέτησε τη σύγχρονη αμερικανική οικογένεια τη δεκαετία του '60. Σύμφωνα με τον Parsons ο πατέρας κατέχει τον εκτελεστικό ρόλο και η μητέρα τον εκφραστικό και αυτή η διπολική και σε συνάρτηση με το φύλο δομή παίζει αποφασιστικό ρόλο στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του παιδιού.
- ▶ Σήμερα, ωστόσο, αναγνωρίζεται ότι στην πραγματικότητα η «συμβατική συζυγική οικογένεια» δεν είναι μία αλλά πολλές και οι αναλύσεις του Parsons αποδεικνύονται ανεπαρκείς

Μετασχηματισμοί στις προσεγγίσεις της πατρότητας

- ▶ Στα πλαίσια κοινωνικών μετασχηματισμών υπάρχουν οικογένειες όπου εργάζονται και οι δύο σύζυγοι, οικογένειες που δημιουργούνται από δεύτερο γάμο, οικογένειες που δεν μένουν μαζί για επαγγελματικούς ή άλλους λόγους, μονογονεϊκές οικογένειες, ομόφυλες οικογένειες. Ο ρόλος του πατέρα διαφοροποιείται με αναφορά σε αυτά το πλαίσια και ο πατέρας καλείται να επιτελέσει μια σειρά ρόλων διαφορετικών σε σχέση με το παρελθόν. Τις τελευταίες δεκαετίες [Δραγώνα και Ναζίρη 1995] «ο ρόλος του άντρα προϋποθέτει μεγαλύτερη ένταξη στον οικιακό χώρο και ο ρόλος του πατέρα μεγαλύτερη εμπλοκή». Οι πατέρες καλούνται να συμμετέχουν στην εγκυμοσύνη, τον τοκετό, το μεγάλωμα και την ανατροφή των παιδιών, να βοηθούν στα οικιακά καθήκοντα και να αναλαμβάνουν ρόλους που μέχρι πρόσφατα θεωρούνταν 'μητρικοί'.
- ▶ Στα παραπάνω θα μπορούσαμε να προσθέσουμε τη σημασία του κοινωνικού περιγυρου, το περιβάλλον διαμονής, και τις πολιτισμικές αντιλήψεις γύρω από την μητρότητα και την πατρότητα αντίστοιχα.

Συμπερασματικά

- ▶ Τα ζητήματα της σύλληψης και της γέννησης καθώς και οι ιδέες, αντιλήψεις και πρακτικές που συνδέονται με αυτά είναι κομβικά σημεία για τη μελέτη όχι μόνο της ανθρώπινης αναπαραγωγής αλλά και του τρόπου που μια κοινωνία επιλέγει να αναπαράγει τον εαυτό της (Μπρούσκου 1998).
- ▶ Με αυτή την έννοια, η συγγένεια και η γονεϊκότητα σχεδόν ποτέ δεν εξαντλούνται στα δεδομένα της βιολογικής σχέσης, αλλά συγκροτούν καταρχήν και πάνω από όλα κοινωνικές σχέσεις οι οποίες χρειάζεται να προσεγγίζονται κάθε φορά και να αναλύονται με αναφορά στα ευρύτερα κοινωνικά, οικονομικά και πολιτικά συμφραζόμενα όπου εγγράφονται.

Βιβλιογραφία

- ▶ Καντσά, Βενετία. 2013 «Μητρότητα ξανά;» Μετασχηματισμοί, συνέχειες και α-συνέχειες στην εθνογραφική έρευνα». Στο *Η μητρότητα στο προσκήνιο. Σύγχρονες έρευνες στην ελληνική εθνογραφία*, επιμ. Βενετία Καντσά. Αλεξάνδρεια: Αθήνα
- ▶ Δραγώνα, Θάλεια και Δέσποινα Ναζίρη. 1995. *Οδεύοντας προς την Πατρότητα. Εξιχνίαση μιας παραγνωρισμένης πορείας*. Εκδόσεις Εξάντας: Αθήνα.
- ▶ Μπρούσκου, Αίγλη. 1998. «Ηγεμονικός λόγος περί γέννησης ή γιατί ο κούκος μένει πάντα μόνος». Στο *Προσεγγίσεις της Γέννησης*, επιμ. Γ. Αμπατζόγλου-Σ. Μανωλόπουλος. Studio University Press: Θεσσαλονίκη
- ▶ Demos, J. “Το μεταβαλλόμενο πρόσωπο της πατρότητας”, στο: Μακρυγιώτη, Δ. (επιμ.), *Παιδική ηλικία*, Αθήνα 1997.
- ▶ Ginsburg F., R. Rapp. 1991. “The Politics of Reproduction”. Στο *Annual Review of Anthropology* 20: 311-43. (* μτφ. στα ελληνικά)
- ▶ Loizos, Peter & Patrick Heady 1999. “Introduction”. Στο *Conceiving Persons. Ethnographies of Procreation, Fertility and Growth*, επιμ. Peter Loizos & Patrick Heady. The Athlone Press: London & New Brunswick, σ.σ. 1-17

- ▶ Middleton, Karen. 2000. "How Karembola men become mothers". Στο *Cultures of Relatedness. New Approaches to the Study of Kinship*, επιμ. Janet Carsten. Cambridge University Press: Cambridge. 104-127
- ▶ Thomas, Philip. 1999. "No substance, no kinship? Procreation, Performativity and Temanambondro parent-child relations". Στο *Conceiving Persons. Ethnographies of Procreation, Fertility and Growth*, επιμ. Peter Loizos & Patrick Heady. The Athlone Press: London & New Brunswick, σ.σ. 19-45.

ΤΕΛΟΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ

Βενετία Καντσά
Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

